

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СХОДОЗНАВСТВА ім. А. Ю. КРИМСЬКОГО

ХІХ СХОДОЗНАВЧІ ЧИТАННЯ А. КРИМСЬКОГО

ДО 120-РІЧЧЯ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
А. П. КОВАЛІВСЬКОГО

Тези доповідей
міжнародної наукової
конференції

м. Київ
16–17 жовтня 2015 р.

XIX Сходознавчі читання А. Кримського

*Тези доповідей міжнародної наукової конференції
(16–17 жовтня 2015 р.)*

Літературний редактор
Орос О. Я.

Комп'ютерний набір
Дудка Ю. П.

Верстка
Ленго Я. Є.

Підписано до друку 06.10.2015. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 5,81. Наклад 100 прим. Зам. 243.

Надруковано у друкарні ПП Мошак М. І.
32343, Хмельницька обл., Кам'янець-Подільський р-н,
м. Кам'янець-Подільський,
вул. Іоанно-Предтечинська, 2. Тел./факс (03849) 2-72-01
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 867 від 22.03.2002 р.
www.drukarnya.com, e-mail: medobory@i.ua

ЗМІСТ

А. П. КОВАЛІВСЬКИЙ І РОЗВИТОК СХОДОЗНАВСТВА

- Араджиони М. А. (Київ)*
Дослідження Андрія Ковалівського про підземні сховища зерна у мариупольських греків 5
- Бубенок О. Б. (Київ)*
Сведения Ибн Фадлана о “гузах” в исследованиях А. П. Ковалевского 6
- Домановський А. М. (Харків)*
Ціна “великої тиші” – 3000 номісм чи лібр?
Про суму данини халіфа Муавії (661–680) василевсу Константину IV (668–685) 7
- Калинина Т. М. (Россия, Москва)*
Дополнения к наблюдениям А. П. Ковалевского относительно данных о хазарах Ибн Фадлана и Йакута 8
- Кочубей Ю. М. (Київ)*
А. П. Ковалівський і “Антологія літератур Сходу”.
Харків, 1961 9
- Крюков В. Г. (Луганськ)*
Вольф Бейліс про уявлення ал-Мас’уді щодо географії Східної Європи 11
- Туранли Ф. Г. (Київ)*
Історичні умови виникнення та характеристика арабографічних тюрксько-османських рукописних документів 12
- Хаєцький О. П. (Миколаїв)*
Внесок А. П. Ковалівського у вивчення історії та культури народів Узбекистану 14

В. Г. Крюков (Луганськ)

ВОЛЬФ БЕЙЛІС ПРО УЯВЛЕННЯ АЛ-МАС'УДІ ЩОДО ГЕОГРАФІЇ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Науковий дискурс арабського вченого середини Х століття Абу-л-Хасана 'Алі ібн ал-Хусайна ал-Мас'уді щодо географії і етнографії Східної Європи перетворився на предмет дослідження з боку відомого українського арабіста Вольфа Бейліса ще на ранньому етапі його наукової діяльності. Саме цій проблематиці було присвячене його дисертаційне дослідження "Сочинения ал-Мас'уди как источник по истории Восточной Европы X в." (1963 р.).

Характеризуючи чинники, під впливом яких сформувалися уявлення ал-Мас'уді щодо географії Східної Європи, Вольф Бейліс дійшов висновку, що такими є твори астрономів і географів, як арабських, так і античних. Однак значна кількість географічних даних цього арабського вченого ґрунтується на спостереженнях самого ал-Мас'уді, які він здобув під час його мандрів.

На основі порівняльного аналізу повідомлень ал-Мас'уді про моря Східної Європи та про ріки цих водних басейнів з аналогічною інформацією, що міститься у творах ал-Баттані, Ібн Руста і Кудами ібн Джа'фара, Вольф Бейліс дійшов висновку, що ал-Мас'уді, на відміну від інших арабських вчених IX–X століть, був обізнаний стосовно існування Керченської протоки, володів інформацією про населення Нижнього і Середнього Подунав'я, північно-західного узбережжя Чорного моря і басейну ріки Дон.

Щодо Каспійського моря та річок цього водного басейну, то Вольф Бейліс виявив, що обізнаність ал-Мас'уді про Волгу була обмежена лише нижньою течією цієї ріки, а про її витoki ал-Мас'уді було відомо лише те, що вони знаходяться десь на сході, а саме у землях, залюднених тюрками. На думку дослідника, дані уявлення доцільно ототожнити з рікою Камою. Повідомлення ал-Мас'уді про відгалуження Волги, яке вливається в Азовське море, Вольф Бейліс пояснив тим, що в умовах відсутності достовірної інформації про землі, розташовані

на північний захід від Каспійського моря, спроба цього вченого поєднати розпитану інформацію з книжковою традицією була невдалою.

Ф. Г. Туранли (Київ)

ІСТОРИЧНІ УМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА АРАБОГРАФІЧНИХ ТЮРКСЬКО-ОСМАНСЬКИХ РУКОПИСНИХ ДОКУМЕНТІВ

Проблема студіювання запропонованої теми полягає в тому, що своєрідною ознакою дослідженої нами історичної доби була перевага тюрксько-османського впливу на міжцивілізаційні стосунки в Європі, Західній і Центральній Азії та в Північній Африці. Цю перевагу зумовило створення Османської імперії, яка в середині – другій половині XVI століття досягла найвищого рівня своєї економічної та військово-політичної могутності. Кордони цієї держави простягалися в той час із заходу на схід від західних меж Алжиру до східних відрогів Великого Кавказького пасма, а з півночі на південь – від степів Північного Причорномор'я та Приазов'я до західного Сомалі. Отже, до складу Османської імперії входили, окрім залюдненого турками півострова Мала Азія, також країни арабського Магрибу, Єгипет, землі узбережжя Червоного моря, аравійські області Хіджаз і Неджд, Ірак і Сирія, Закавказький регіон (зокрема Азербайджан, Грузія та Єриванське ханство), країни Балканського півострова, більша частина Угорщини, а також державні утворення Нижнього Подунав'я, а саме – Румунія, Молдова, Валахія й Трансільванія. Щодо наймогутнішого державного утворення степової смуги Північного Причорномор'я та Приазов'я, тобто Кримського ханства, то воно з весни 1475 року остаточно увійшло під протекторат Османської імперії. З цих територій державна скарбниця Османської імперії щорічно отримувала прибутки у формі різного типу податків на суму близько 8 мільйонів дукатів.

Суспільство Османської імперії по суті було різномірним за своєю етнічною приналежністю і багатоконфесійним за релігійними віруваннями. Переважну більшість населення цієї